

**Споменица погинулих у ратовима
1991–2000. године са подручја Краљева
(приредио др Милош Тимотијевић),
Народни музеј Краљево,
Удружење породица палих бораца ратова
од 1990. до 1999. године града Краљева,
Краљево, 2019, 184 стр.**

Једно од важних питања којем српска историографија није посветила довољно пажње јесте питање жртава у ратовима, посебно у XX веку. Додуше, у последњих неколико деценија било је више важних радова о томе (Владимир Жерјавић, Богољуб Кочовић, Вељко Булајић, Драган Цветковић, Ненад Антонијевић, Срђан Цветковић и др). Ипак, у целини гледано, питање жртава остаје отворено истраживачко поље. Често се због тога са бројем жртава манипулисало у различите сврхе. Међутим, ни држава се тиме није много бавила. Довољно је поменути да је српски народ ратовао шест пута само у XX веку (од 1912. до 1999) а да у том периоду није урађен адекватан попис жртава. Разлози, бројни и различити, зависили су од државе у којој су Срби живели и њених циљева. Било је ту и немарности, намерног ћутања и прикривања броја жртава зарад националног помирења, наглашавања само идеолошки и политички подобних жртава и

сл. Из тога је произлазило и друго питање – питање сећања на жртве и разлоге њиховог страдања. Из истих мотива као и случају пописа жртава, на делу је била, како истиче др Милош Тимотијевић, пракса „државног заборава”. Ипак, независно од ње, настављено је сећање у породицама које су изгубиле своје чланове.

Слична ситуација поновила се и током ратова који су пратили распад Југославије. Држава Србија је, због „променљиве” политике, прво „прикривала” а онда „заборављала” погибије својих војника. Није спроведен потпуни попис страдалих. Неки постојећи пописи показују да је у тим ратовима страдало око 130.000 људи на свим странама. А ако се посматра данашњи простор Републике Србије, тај број, према регистру Удружења породица погинулих, износи 5.762 страдала војника и полицајаца (без цивилних лица која су радила у војсци и обичних цивила). Једна слободна процена, ко-

ја је узимала у обзир сва страда-ла лица, заједно са војницима и полицајцима, наговештава број од око 20.000. У сваком случају, непостојање прецизних пописа онемогућава спровођење дубљих и тачнијих анализа састава укупних жртава ратова деведесетих година 20. века са простора Србије.

Због тога су важне књиге попут *Споменице погинулих у ратовима 1991–2000. године са подручја Краљева*, коју желимо да представимо. Она у обједињава многе ствари које смо поменули у уводу. Прво, сам списак настао је бригом Удружења породица палих бораца ратова 1990–1999. града Краљева; друго, обухвата само једну врсту жртава – војнике, војне резервисте и полицајце; треће, сећање на њих негује превасходно поменуто удружење и породице жртава. Али, с друге стране, захваљајући приређивачу др Милошу Тимотијевићу књига спада у ретке које имају, иако на локалном примеру и ограниченом узорку, широку анализу структуре жртава. Томе треба додати и веома добар предговор др Косте Николића о различитим узорцима демографског осипања српског народа, с посебним акцентом на ратно страдање, у које улази и страдање лица садржаних у *Споменици*.

Споменица погинулих у ратовима 1991–2000. године са подручја Краљева обухвата укупно

139 лица и њихове биографије. То је, како констатује др М. Тимотијевић, само „један промил у односу на све страдале са простора целе Југославије”. Основни извор података за писање њихових биографија и анализу структуре погинулих лица по разним основама представљао је упитник које је Удружење упутило њиховим породицама. Додатни подаци црпљени су из званичних извештаја војске и полиције о времену и месту погибије лица, као и разни новински чланци. Страдала лица разврстана су на три групе. Прву групу од 83 лица чине они који су рођени у Краљеву и околини, или су пред почетак рата у коме су погинули живели у Краљеву. Другу групу од 28 лица обухватају они чије су се породице доселиле у Краљево после њихове погибије. Трећу, и последњу групу од 28 лица представљају она лица која су погинула као припадници 252. оклопне бригаде, а нису из Краљева, нити су њихове породице дошле у Краљево након њихове смрти. Важно је напоменути да се међу поменутим лицима налазе не само она која су страдала у ратовима широм бивше Југославије (Словенија, Хрватска, Босна и Херцеговина, Косово и Метохија) већ и у сукобу, на који се често заборавља, на југу централне Србије, у општинама Бујановац и Прешево, који се водио 2000–2001. године. Др Милош Тимотијевић

учинио је напор не само да у кратким цртама објасни сваки од ратова већ и да у њих укључи лица погинула са подручја Краљева. Он учачава да се рат на Косову и Метохији разликовао од осталих ратова када је реч о учешћу лица са подручја Краљева у неколико ствари. Најпре, у њему је страдало више од половине (54%) свих жртава из Краљева, а у односу на списак од 139 лица њих 44,6%. Сви они били су распоређени у регуларне јединице Војске Југославије (није било добровољаца). При томе, 58% погинулих војника из Краљева добило је одликовање, орден или медаљу, што није био случај са осталим ратиштима.

Др Милош Тимотијевић је, анализирајући пре свега ужи списак од 83 лица са подручја Краљева, констатовао да су у ратовима током распада Југославије страдали млади људи, чија је просечна старост била 29,6 година, и да су то у највећем броју случајева били резервисти и војници на редовном служењу војног рока. У погледу образовне структуре највећи број погинулих је имао средњу (44,5%) и основну школу (36,1%), док је факултетско образовање имало 16,8%, међу којима су заправо највиши проценат чинили активни официри. С обзиром на младост, скоро половина страдалих лица није била ожењена нити је засновала породицу. Међу осталим лицима, која су има-

ла породице, било је и оних којима су се деца родила по њиховој смрти (њих тројица). Другим речима, већина деце је после погибије очева остала без мушког хранитеља, а неки нису имали ни прилику да их упознају. На крају књиге дати су и спискови који омогућавају не само да се провере изнесени подаци већ и да се страдала лица унесу у неке шире спискове страдалих током ратова.

Треба указати и на биографије страдалих. Подаци су углавном за све биографије слично структурирани. Они обухватају, поред слике, низ основних података из живота страдалог лица (између осталог, место, датум и околности погибије, брачно стање, број и узраст деце у време погибије очева итд.). Посебно истичемо њихову важност јер оне наведеној статистици дају људски лик. Иако је тешко издвојити било коју биографију, јер свака има своју трагичну причу, можда се може рећи да су, иако их нема много, најтеже биле оне у којима је страдало лице било једини потомак.

Споменица на крају садржи и мали историјат настанка, деловања и проблема са којима се сусретало у раду Удружење породица палих бораца ратова 1990–1999. града Краљева. Без њихових података израда ове књиге била би, бар у овом облику, готово немогућа.

Све у свему, *Споменица* можда јесте имала за циљ, као што само име каже, да обнови сећање на страдала лица, али она је и много више од тога. Због начина на који је урађена дала је истраживачима, иако на локалном примеру, важна сазнања како је изгледала структура страдалих лица током ратова у по-

следњој деценији XX века. С друге стране, понудила је модел како треба анализирати разне врсте податка и у случају када је као основни циљ постављено сећање и подсећање на страдале у широј заједници.

Др Наташа Милићевић